

Grundlæggende er det derfor spørgsmålet, hvor det interessante i undersøgelsen tænkes at ligge: er det interessante en påvisning af, *at* der er en sammenhæng mellem en form for religiøs kultur og bestemte økonomisk-politiske forståelser eller er det interessante, at der er sammenhæng mellem *bestemte* former for global neokapitalisme og bestemte former for pentakostalisme? Hvad der derimod kunne have været nyt og provokerende var en nagelfast påvisning af forholdet mellem bestemte pentakostale kirker, bestemte teologiske diskurser, bestemte globale økonomiske strømme og bestemte politiske partier. Men min indvending er netop, at forfatterne desværre stiller sig tilfreds med antydningerne om en forbindelse og ikke leverer det håndfaste bevis!

Fundamentalt set så sympatiserer jeg således med projektet, hvad angår studieobjektet. Men samtidig kunne jeg ønske mig en mere avanceret teoretisk refleksion over, hvordan globaliseringsteorier kan bidrage til at forstå deterritorialiserede og detraditionaliserede former for religion. Et følgende skridt kunne så være at forbinde denne refleksion med en empirisk analyse af de økonomiske dispositioner, som denne religiøsitet ser ud til at medføre, og sammenligne dem med den moderne økonomiske filosofi, som vi kender som neokapitalisme. Mine kritiske bemærkninger bør derfor ikke afholde nogen fra at lade sig udfordre og inspirere af denne samling essays om profittens trøsteord, som hermed anbefales.

Jonas Adelin Jørgensen

Martin Schwarz Lausten

Peder Palladius. Sjællands første lutherske biskop. Forlaget Alfa. København 2006. 175 s. Kr. 218.

I slutningen af sin bog om Sjællands første lutherske biskop Peder Palladius 1503-1560, som indgår i forlaget Alfas populariserende serie om kirkehistoriske personligheder, skriver Martin Schwarz Lausten konkluderende: "Peder Palladius var en fremragende administrator, en habil teolog, skarp polemiker, pædagogisk og underholdende som folkeopdrager og myreflittig. Sammen med kongen Christian den 3. grundlagde han den evangelisk-lutherske kirke i Danmark (158)."

Den anakronistiske betegnelse "evangelisk-luthersk" er uheldig; men ellers sammenfatter citatet de foregående siders beretning om Palladius med substantiverne administrator, teolog osv. og røber med adjektiverne fremragende, habil osv forfatterens fascination for Sjællands første lutherske biskop. Schwarz Lausten citerer gennem hele bogen flittigt fra Palladius' skrifter, både de danske og latinske, alle citater oversatte til nutidsdansk, og giver således læseren et spændende indblik i den palladiske tankeverden. Der citeres især fra Visitatsbogen, i forfatterens egen fremragende oversættelse fra 2003, men også andre skrifter kommer til orde, f. eks. Palladius' dogmatiske hovedværk om boden og retfærdiggørelsen.

I kap.1 fortælles der om Palladius' skolegang med en humanistisk påvirkning, om hans første undervisningsvirksomhed i Danmark og endelig om hans teologiske uddannelse i Wittenberg, som afsluttes med den kongeligt finansierede doktorkreering i 1537. Kap. 2 om reformationens indførelse i Danmark leder op til kap. 3, som beretter om Palladius som Sjællands første lutherske biskop og samarbejde med kongen om gennemførelsen af reformationen i kongens riger og lande med bl.a. Kirkeordinansen, udarbejdelsen af kateketiske lærebøger og visitatser som instrumenter. Kap. 4 udvider perspektivet til reformationens omstændelige gennemførelse på Island, Norge og den hårde kamp om den kirkelige myndighed over Rügen, hvor Palladius spiller en ikke rosværdig rolle som stik-i-rend-dreng for kongens nordtyske magtpolitik. Kap. 5 handler om biskoppen som den fromme konges teologiske rådgiver, eksemplificeret med de mange kongelige forordninger om afholdelse af bededage og landsforvisningen af den i nadverspørgsmålet calvinsk inspirerede polske adelsmand Jan Laski og hans medflytninge fra England i 1553. Kap. 6 beskriver Palladius' virke som professor i teologi ved det genoprettede Københavns Universitet, og i forlængelse heraf handler kap. 7 om hans teologiske grundsyn. Her tilslutter forfatteren sig Jørgen Ertners tese fra 1988 om, at Palladius i sin teologi tog sit udgangspunkt hos Luther, men bøjede den i en melanchthonsk retning. I denne forbindelse diskuteres også den osiandriske strid, hvor Palladius er deltager på opfordring fra kongen. Schwarz Lausten affejer Osiander under henvisning til, at der er et element af "mystik" i hans tankegang, underforstået: at Luthers teologi i hvert fald intet har med "mystik" at gøre. Dette mærkelige relik af barthiansk Lutherfortolkning (som stadig præger tysk Lutherfortolkning, jf. den overfladiske og arrogant hovne behandling af den finske Lutherfortolkning i den af Albrecht Beutel redigerede, skuffende og tamme Lutherhandbuch fra 2005, en desillusionerende sammenfatning af tysk Lutherfortolknings nuværende niveau) hos Schwarz Lausten undrer, dels fordi han selv flere gange i undervisning og foredrag har inddraget "mystisk teologi" for at kaste lys over Luthers teologi, dels fordi den finske Lutherfortolkning har vist, at *inhabitatio Christi per fidem* og *deificatio* spiller en stor rolle for reformatoren, noget som Osiander i øvrigt ikke undlader at påpege. Spørgsmålet er naturligvis, om Osianders fortolkning af Luther er i overensstemmelse med reformatoren, og om den finske Lutherfortolkning, styret som den er af en økumenisk dagsorden, præsenterer *deificatio* tanken hos Luther på fyldestgørende vis. Kap. 8 behandler undervisning og socialvæsen, mens det afsluttende kapitel beretter om Palladius' sidste sygdomsmærkede år, herunder hans litterære virksomhed med blandt andet det meget spændende trøsteskrift til Frederik den 2. i anledning Christian den 3.s død, som desværre kun behandles i forbifarten.

Den særdeles velskrevne bog rundes af med et oplæg til studiekredsarbejde, en tidstavle, kilde- og litteraturliste samt person- og stedregister og emneregister.

Lars Vangslev

Irene Dingel und Günther Wartenberg (Hrsg.)

Politik und Bekenntnis. Die Reaktionen auf das Interim von 1548 (Leucorea-Studien zur Geschichte der Reformation und der Lutherischen Orthodoxie, hg. Udo Sträter und Günther Wartenberg, Bd. 8) Evangelische Verlagsanstalt, Leipzig 2006, 284 s. 38 €.

Den tyske lutherdoms største krise indtraf, da kejser Karl d. 5. havde besejret de tyske lutheranere i religionskrigen og bagefter fik gennemført en lov (*Augsburger Interim*), som skulle genindføre katolicismen i riget (1548). Loven skulle ganske vist være *interimistisk*, dvs. kun gælde indtil et eventuelt koncilium traf endelige beslutninger i religionssagen, men den vakte alligevel bestyrtelse i alle lutherske territorier. Mange fyrster og deres teologer skrev betænkninger om loven, og kurfyrste Moritz af Sachsen fik Melanchthon og de øvrige teologer til at udarbejde et alternativt forslag (*Leipziger Interim*), som de høstede megen utak for blandt mere gammellutherske teologer.

I dette bind er samlet bidrag fra et symposium om dette emne. *Günther Wartenberg* opridsrer kyndigt de enkelte faser på vejen fra *Augsburger* til *Leipziger Interim*, omtaler den kejservenlige Moritz' politiske interesser og Melanchthons princip, at man skulle afvise *Interim*, men skelne mellem nødvendige og unødvendige emner, dvs. mellem frelsesnødvendige temaer og adiafora. *Timothy Wengert* foretager en analyse af Melanchthons berømte eller berygtede brev til Moritz' rådgiver, Christoph von Carlowitz (april 1548) og afviser at Melanchthon her kapitulerer over for *Interim*, og at han lægger afstand til Luther, hvilket man ellers ofte har ment. *Heribert Smolinsky* ser på *Interim* fra katolske synsvinkel, idet han redegør for holdningerne hos de to markante katolske kontroversteologer Johannes Cochlaeus og Georg Witzel. Tre forskere tager sig af reaktionen i lokalområder, *Christian Peters* gennemgår de sydtyske teologers holdninger, *Armin Kohnle* lovens følger i *Württemberg*, og *Roxane Wartenberg* ser nærmere på Hamburgs reaktion.

En følge af de to aktstykker var de interne lutherske lærestridigheder, som udbrod efter 1548. Først og fremmest drejede det sig om den adiaforistiske strid, som behandles i indlæg af af *Ernst Koch*, *Robert Kolb* og *Charles Arand*. Derefter fulgte det opgør om de gode gerninger, som wittenbergprofessoren Georg Major lagde navn til, den majoristiske strid, som behandles af *Irene Dingel*, og endelig den synergistiske strid, som *Stefan Michel* tager sig af.

Lidt for sig står en præsentation af den nye databank i Mainz over kilder til bekendelsesdannelserne og konfessionaliseringen (1548-1580) ved *Henning P. Jürgens*, en analyse af Cranachs *Maria-Ecclesia i solen*, og *Volker Lep-*